

**Громадська організація
«Центр гендерної культури»**

**Методичні рекомендації для закладів загальної
середньої освіти щодо проведення Всеукраїнського
уроку «Жіночий рух – рух до рівності»,
присвяченому відзначенню 140-річчя українського
жіночого руху**

2024 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Ключові повідомлення.....	4
Історична довідка.....	5
Рекомендації до проведення Всеукраїнського уроку.....	16
Корисні ресурси і матеріали.....	19

ВСТУП

2024 рік – рік 140-річчя українського жіночого руху. 8 грудня 1884 року в Станіславові (теперішньому Івано-Франківську) з ініціативи зачинательки жіночого руху Наталії Кобринської було засновано «Товариство руських женщин».

Відзначення цієї події супроводжується інформаційною кампанією «140 років українського жіночого руху». Мета кампанії – зробити жіночий рух впливовою громадською силою, об'єднати жіночі організації в Україні для протидії російській агресії та участі в розбудові і відновленні країни на засадах рівних прав і можливостей жінок та чоловіків.

У межах кампанії вже реалізується та планується до спільної реалізації низка ініціатив – виставки, презентації, форуми, конференції, круглі столи, перевидання цінних культурних і літературних артефактів жіночого руху і науково-публіцистичних праць про його розвиток і становлення тощо.

Слід наголосити, що останнім часом відбувся значний поступ у боротьбі за права жінок. Зокрема, Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію)¹ – міжнародний документ, який запобігає насильству проти жінок. Також законодавчо скасовано наказ Міністерства охорони здоров'я України N 256² від 29.12.93, за яким жінкам заборонялося працювати у більш як 450 професіях. Цим Україна відмовилась від дискримінаційної спадщини радянського минулого, що стало першим кроком на шляху до рівних можливостей жінок і чоловіків у трудових відносинах. Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затверджено операційний план заходів на 2022-2024 роки з її реалізації. Все це є результатом системних дій сучасного українського жіночого руху.

Таким чином, всі 140 років українського жіночого руху свідчать про сталість і неперервність боротьби за рівність та права людини, а також про визначні досягнення українських жінок у різних сферах соціально-економічного життя суспільства. І всі ці роки, на кожному історичному етапі українські жінки займали і продовжують займати активну громадянську позицію щодо захисту суверенітету і незалежності України, прав жінок і дівчат, посилення впливу жінок на прийняття рішень, впровадження державною владою політики рівноправності, справедливості, інклюзії та недискримінації.

Сучасний жіночий рух в Україні став визнаним фактором суспільного життя – він має свої успіхи, досягнення, свої недоліки й прорахунки. Як зазначала Мілена Рудницька: «Жіночий рух діє в усіх жінках, навіть коли вони цього не знають і цього не хочуть, – навіть, коли вони на словах його відрікаються».

¹ <https://rm.coe.int/1680462546>.

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text>.

КЛЮЧОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

«Служба для нації була і є однією із провідних ідей українського жіночого руху. З нього він черпає свій етнос і своє остаточне оправдання».

Мілена Рудницька

«Взагалі жінки ніколи не виступали проти мужчин яко таких, а лиш проти соціального ладу, того ладу, який мужчин зробив панами, а жінку зіпхав до положення невільниці, виключеної від охорони рівних прав, навіть від науки і матеріальної самостійності».

Наталія Кобринська

«Без них – без жінок – громади не буде; не буде і народу. А без громадського голосу жінок громада буде не тільки біднішою, а й неповною. Якщо громада не буде віддзеркалювати всього суспільства, вона буде слабкою громадою».

Марта Богачевська-Хомяк

«У такий природний життєвий стан перейшла українська жінка від інстинктивно несвідомого вузького родинного життя до широкої діяльності добре освіченої виховниці й громадянки, якій український нарід завдячує немало в своїх змаганнях як до освіти, так і до волі, до свого національного і соціального визволення».

Софія Русова

«Українська жінка вже не хоче бути ні рабинею, ні «вампом», ні амазонкою. Вона хоче бути жінкою, лише такою жінкою, що є відмінним, але повновартісним і вірним союзником мужчин в боротьбі за життя, а головне – за націю».

Олена Теліга

«Жіноча історія дає нам безліч прикладів для натхнення і наслідування, розкриваючи не лише механізми дискримінації, а й ефективні способи їх долати на різних рівнях».

Оксана Кісь

«Діти – се наш дорогий скарб, се – наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України, – се багато залежить від виховання».

Олена Пчілка

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Становлення жіночого руху в Україні

Перші жіночі організації на українських землях почали з'являтися у II пол. XIX ст. Зародження жіночого руху паралельно відбувалося по обох сторонах Збручу, бо український народ на той час не мав своєї держави і був розділений між Російською та Австро-Угорською імперіями. Таке розділення визначило специфіку українського жіночого руху — його тісний зв'язок із національно-визвольною боротьбою. Належність українських територій до різних держав також висвітлювала відмінності суспільного статусу українських жінок, вплинула на їх можливості громадської активності, що стало причиною появи різнотипних жіночих рухів.

Обмежений доступ жінок до навчання виявився однією з найефективніших форм дискримінації. Саме тому активізація жіночого руху відбувалася на всіх територіях України на фоні боротьби за право доступу жінок до вищої освіти. Українські жінки об'єднувалися задля спільної просвітницької, літературної та добродійної діяльності. Адже в ті часи освіта, як базова потреба, була привілеєм насамперед хлопців, що історично впливало з традиційного патріархального ставлення до жінок як до дружин і матерів, яких суспільство не зобов'язувало бути освіченими. Бажання жінок учитися нерідко трактувалося як щось ненормальне, їх підозрювали в ймовірних аморальних чи антиурядових намірах, а їхнє прагнення освіти розглядали як зазіхання на пріоритет сім'ї, яку традиційно вважали першоосновою життєвої реалізації кожної жінки.

Особливо важким було становище українок у Російській імперії, до складу якої входила більшість етнічних українських земель. Валуєвський циркуляр 1863 року скасував друк релігійних, навчальних і освітніх видань українською («малоросійською») мовою. Емський указ імператора Олександра II 1876 року взагалі заборонив використовувати українську мову в усіх сферах, крім побутової. У класовому плані більшість українок були селянками, а до 1861 року — взагалі кріпачками. Натомість, жіночий рух починався, починався повільно, хоча був досить однорідним і не організованим.

У 1840 році виникає Товариство допомоги вищій жіночій освіті у Харкові як відгалуження Всеросійських жіночих та громадських організацій. Харків'янки поставили собі за мету боротися за розширення прав жінок, за право доступу жінок до вищої освіти. Право доступу до вищої освіти жінки в царській Росії отримали тільки в 1860 р. Але, хоча і через багаторічне блокування з боку царського уряду, були засновані Вищі жіночі курси в Києві (1878 р.) і Харкові (1880 р.). На цих курсах мали право навчатися дівчата із середньою освітою.

З 1867 р. українки Наддніпрянщини розгорнули широку добродійну діяльність: спочатку в Товаристві Червоного Хреста, а від 1895 р. — також у Попечительстві будинками працелюбства й робітними домами та в багатьох інших організаціях допомоги нужденним (роздавали одяг, їжу тощо). При Київській Маріїнській громаді сестер-жалібниць діяла лікарня з амбулаторією та філіалом, вагому роль в їх утриманні відігравали приватні пожертвування. Активно працювали українські жінки в Київському відділі Російського товариства боротьби з дитячою

смертністю, в Товаристві надання допомоги хворим дітям, Товаристві лікарень для хронічно хворих дітей, Попечительстві глухонімих.

У 80-х роках XIX ст. українське жіноцтво почало об'єднуватись в гуртки. У 1883—1884 роках Олена Доброграєва, курсистка вищих жіночих курсів, керувала гуртком у Києві, на власні кошти відкрила школу на Холмщині. Членки Київського молодіжного гуртка не тільки виступали проти дискримінації жінок, але й акцентували увагу на порушеннях їхніх прав саме як українок, тобто представниць українського народу. Жіночі гуртки часто мали спільну касу, мали свою книгозбірню, де зберігалися заборонені журнали «Современник», «Слово», західноєвропейські видання та українська література.

Доказом того, що українських жінок дискримінували за статеву, національну, класову ознакою є той факт, що перше в XIX столітті виразно українське таємне товариство — Кирило-Мефодієвське братство — не лише ставило собі за мету визволення або принаймні автономію українського народу, а й вперше в Україні порушило питання прав жінок. Великий вплив на публічне обговорення важкого соціального становища жінок в той період справила творчість Тараса Шевченка, одного з братчиків. А один із документів цієї організації авторства Миколи Савича називався «Визволення жінки», в якому автор закликав до емансипації жінок.

Громадські жіночі організації на Західній Україні з'являються в XIX ст. з двох причин: австрійський уряд не забороняв українському населенню створювати громадські організації; українська греко-католицька церква, маючи досвід організації страхових товариств, церковних братств тверезості, груп самодопомоги «Просвіта», використала його для створення світських організацій. В основному, жінки із священничих та інших інтелігентських родин розуміли потребу організовувати і сільських, і міських жінок, в першу чергу, для набуття освіти, бо громадська думка тоді не відносила до особливих чеснот галичанки її освіченість та ступінь опанування науками.

Також серед організованого українського жіноцтва, яке працювало в царині просвіти ще на початку XIX ст., вирізнялись жіночі об'єднання релігійного спрямування. Зокрема, вагомий вклад в освітньо-культурний поступ українських жінок та дівчат здійснили монахині Чину св. Василія Великого (ЧСВВ). Основний акцент у педагогічній діяльності Сестер Василіянок було поставлено на релігійне й національне виховання. Монахині ЧСВВ засновували захоронки (дитячі садки), школи, учительські семінарії, гімназії, інститути, інтернати, в яких активно займались вихованням українських дітей, поступово залучаючи їх до народних традицій, звичаїв і обрядів, створюючи сприятливі умови для вивчення ними української мови та культури. У 1825 році сестри Василіянки заснували в Словіті (Львівщина) перший інститут для дівчат народної школи, куди спочатку приймали дівчат з інших місцевостей, забезпечували їх житлом в інституті при монастирі. Згодом почали приймати й місцевих дівчат. Активну освітню діяльність проводили сестри ЧСВВ у Яворівському монастирі. У 1847 р. вони заснували дівочу школу, де викладались такі ж предмети, як у міських школах. У 1906 р. Була заснована учительська семінарія, яка була задумана як школа українська, та інтернат, у якому жили вихованки.

Часто залучення галицьких жінок до громадської діяльності починалося з участі їх у різноманітних громадських та культурно-освітніх організаціях, таких як

«Просвіта», «Руська бесіда», музично-просвітницьких товариствах «Боян», «Бандурист», «Торбан», згодом «Союз співацьких та музичних товариств» та ін. Діяльність жінок у цих товариствах, як правило, прямо не була пов'язана зі специфічно жіночими завданнями, але об'єктивно сприяла новому баченню жінки у суспільстві, її особистісному, творчому та професійному становленню. У 1880 р. українки Галичини вислали петицію до віденського парламенту в справі допущення жінок до вищої освіти, а в 1891 р. в Стрию було організоване перше жіноче віче.

Очевидно, що на становлення українського жіночого руху вплинув європейський жіночий рух. Але унікальність українського жіночого руху виявилася в тому, що в Україні, яка наприкінці XIX початку XX століття не мала ще своєї держави, жінки не лише боролися за свої права, але й за права всієї української нації. Отже, в умовах бездержавності боротьба жінок за свої права часто йшла паралельно з усвідомленням потреби працювати для освіти народу, виховувати в ньому національну свідомість і виборювати незалежність.

Перша жіноча організація у Україні

Першою, хто побачила і зрозуміла, що потенціал жінки, як і потенціал чоловіка, може повністю розкритися в організованій громадській діяльності стала Наталія Кобринська. Вона стверджувала, що жінки не мають чекати своїх прав, бо тільки вони самі можуть їх вибороти, а без участі жінок всі зміни в суспільстві не будуть ефективними і довготривалими.

Товариство руських женщин – перший інституційно структурований осередок українського жіночого руху – засноване 8 грудня 1884 р. у м. Станиславові (нині м. Івано-Франківськ) за ініціативою Наталії Кобринської, засновниці українського жіночого руху.

Наталія Кобринська (1855-1920), дівоче прізвище Озаркевич – українська письменниця, публіцистка, громадська діячка, видавчиня. Народилася в с. Белелуя на Галичині. Здобула добру освіту, багато подорожувала, жила і навчалася за кордоном. Крім української, вільно володіла польською, французькою, німецькою та російською мовами. Гарно малювала й грала на фортепіано. Вона першою заговорила про жіночі потреби – звільнення українки від усталеної жіночої ролі, здобуття нею власного голосу, громадянських прав, зокрема на здобуття вищої освіти. Провідною темою творчості письменниці стало становище жінок у суспільстві та шляхи його покращення. У своїх творах вона відображала трагізм жіночої долі, її залежність від суспільної моралі. Свою суспільно-культурну діяльність вона також присвячує питанням розкріпачення жіноцтва та рівноправності жінок з чоловіками в усіх сферах діяльності. Її видавництво «Жіноча справа» випустило у світ три книги альманаху «Наша доля». Створивши Товариство руських женщин, Кобринська довела, що здатна не лише озвучувати ідеї, а й реалізовувати їх.

Тож у листопаді 1884 року Наталія Кобринська, за підтримки Ганни Павлик та Людмили Драгоманової, провела у Станиславові установчі збори «Товариства руських женщин» (у значенні – русинських, тобто українських). На зборах були присутні видатні діячки того часу, зокрема створенню першої жіночої організації

палко сприяв Іван Франко. А 8 грудня відбулися перші збори організації, на які до Станиславова приїхали близько сотні жінок із різних міст та сіл – переважно з Галичини. Наталія Кобринська стала першою головою товариства, її заступницею обрали Аделю Желехівську.

Із статуту Товариства руських женщин:

- Ціль організації — «ширити освіту межи руським жіноцтвом і уможливити йому користання з освіти».
- Фінансова основа — членські внески, добровільні дари, збірки з вечорів, відчитів, забав.
- Обов'язки кожної членкині: щорічно вносити членські внески, брати ініціативу, популяризувати і поширювати видання товариства, відвідувати засідання відділу.
- Форма управління: всіма справами товариства керують загальні збори і виділ товариства.

Організація більше займалася благодійністю, відкрило у Станиславові дівочий навчально-виховний заклад, допомагала ув'язненим. А у 1922 році перейменувала себе на «Товариство українських жінок». Його головою тоді була громадська та культурно-освітня діячка Меланія Грушкевич. У 1932 році «Товариство українських жінок» увійшло до «Союзу українок», найбільшої на той час жіночої організації Галичини з центром у Львові.

«Перший вінок» (1887) — свідченням організованого українського жіночого руху стало видання українського жіночого альманаху – першої у світі антології жіночої творчості, зібраної, відредагованої та виданої жінками. Альманах вийшов з друкарні Товариства ім. Шевченка у Львові коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. ТанDEM двох жінок символізував єдність західних і східних українських земель, а головне – відображав близькість людей зі спільними цілями, задля досягнення яких вони поєднали свої зусилля. Його народження засвідчило, що літературний світ перестав бути монополюю чоловічим.

На сторінках альманаху було надруковано 49 оригінальних прозових, поетичних і публіцистичних творів сімнадцяти жінок-письменниць і поеток. Були включені етнографічні розвідки і низка статей феміністичного змісту. Зі сторінок «Першого вінка» зазвучали голоси Ганни Барвінок, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Анни Павлик, Олени Пчілки, Михайлини Рошкевич, Софії Окуневської, Ольги Франко, Лесі Українки, Людмили Старицької, котрі через свої твори відображали становище жінки в Україні і світі.

Олена Пчілка (1849–1930) — українська письменниця, перекладачка, громадська діячка, фольклористка, етнографиня, видавчиня. Справжнє ім'я — Ольга Петрівна Косач, у дівочстві Драгоманова. Народилася в Гадячі на Полтавщині, здобула домашню початкову освіту. Закінчила пансіон шляхетних дівчат у Києві. Після переїзду на Волинь, куди отримав призначення чоловік Петро Косач, займалась етнографією, збирала зразки народних вишивок, перекладала твори російських і світових письменників. З її ім'ям пов'язують привнесення в українську літературу нового типу жінок: вольових,

сміливих, героїчних дівчат-патріоток. Не боялася виказувати свою громадянську позицію. На відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві в 1903-му, попри заборону, виступила українською мовою. А в 1905-му була у складі української делегації, що на зустрічі в Санкт-Петербурзі з головою ради міністрів Сергієм Вітте вимагала відмінити заборону українського друку і шкільництва.

Найбільша жіноча організація в Україні в ХХ ст.

«Союз українок» – створений 21 лютого 1917 р. з ініціативи «Кружка ім. Ганни Барвінок» у Львові. Першою головою Союзу українок стала Євгенія Макарушка. Основна мета організації – просвітницьке, економічне й товариське об'єднання українського жіноцтва.

У 1919 з ініціативи Бланки Баран, Іванни Одриної та Марії Струтинської жінки Наддніпрянщини та Галичини зустрілися у Кам'янці-Подільському й проголосили Союз українок всеукраїнським, який об'єднав жінок усієї України.

В 20-ті роки діяльність організації була спрямована на розвиток активності сільських жінок. Для цього було організовано ряд курсів для жінок і дівчат, в програму яких входило ознайомлення із засадами організації, з темами кооперації, організації дитячих садків, вивчення хатнього й городнього господарства, основ гігієни. Все це значно сприяло підтримці жінок із села. В ці часи виходить «Жіночий вістник», офіційний орган організації, в якому висвітлювалися питання політики, педагогіки, культури й мистецтва, а також основні напрями діяльності українського жіночого руху.

З 1923 р. Союз українок став членом «Міжнародного жіночого союзу» і брав участь у його конгресах. Взаємини з міжнародними організаціями допомагали в заходах проти терору окупантів на українських землях. У той час, з ініціативи Олени Федак-Шепарович, Союз українок підтримав заснування у Львові «Українського товариства жінок з вищою освітою», метою якого було залучення жінок із середньою освітою до продовження навчання в університетах. Вища освіта перетворювалась з привілею на потребу жінок.

Євгенія Макарушка (1880 – 1977) – українська громадська і політична діячка, активістка жіночого руху. У дівочтві Євгенія Мулик виросла в родині священника. Початкову та середню освіту дівчина здобула в польських школах Львова. Доля Євгенії Макарушки була нерозривно пов'язана з роботою жіночого гуртка ім. Ганни Барвінок та кооперативу «Труд» (промислова жіноча спілка для влаштування кравецьких майстерень та навчання кравецтва у Львові). З 1917 р. по 1922 р. вона очолювала Союз українок, була першою Головою організації. У 1928 році на виборах до польського сейму була кандидаткою від Українського національно-демократичного об'єднання. Після смерті чоловіка, залишившись однією з п'ятьма дітьми, жінка вийшла з Управи Союзу, але продовжувала вести громадську діяльність. Зокрема, допомагала провести З'їзд Головної Управи Союзу українок, очолювала Діловий комітет для проведення Світового жіночого конгресу і комітет із заснування Дівочої Ремісничої Бурси, яка відкрилася в 1935 році. Останні роки життя проживала в США.

Перший Конгрес українського жіноцтва

Перший Конгрес українського жіноцтва (1934 р.) був проведений 23-27 червня у Станиславові з нагоди 50-річчя створеного Н. Кобринською першої української громадської жіночої організації «Товариство руських женщин». Ініціатором проведення Конгресу став Союз українок, який на той час очолювала Мілена Рудницька. Метою заходу було гуртування та всебічний розвиток українського жіноцтва, підтримання його патріотичного духу та боротьба жінок за свої права.

На Конгресі були присутні 545 делегаток зі Східної Галичини, 43 представниці жіночих організацій Полісся, Волині, Холмщини, Буковини, Закарпаття, Бессарабії, українки з Канади, США, Чехії, Німеччини, представниці «Міжнародної жіночої ліги миру і свободи», «Союзу українок Америки», «Союзу українських емігранток», «Союзу українських жінок Румунії». Українок з територій Радянського Союзу не було, бо там організований жіночий рух було заборонено. На з'їзд були запрошені кількасот гостей, у тому числі керівники різних краєвих організацій, послы, сенатори, представники української, польської та німецької преси.

На конгресі делегатки заслухали 21 реферат на тему української історії й визвольної боротьби, історії жіночого руху, ролі жіноцтва в збереженні мови, народної пісні, релігії, становища жінки і дитини в Радянській Україні, культурно-освітньої діяльності жінки, ролі жінки в дошкільному та шкільному вихованні, фізичному вихованні і спорті, у кооперації, домашньому та сільському господарстві, економічній незалежності сучасної жінки тощо. У своїх резолюціях конгрес закликав український народ до національної консолідації, політиків – до міжпартійного порозуміння, а жінок – до поєднання материнства й домашньої роботи з громадською працею на користь свого народу. Учасниці з'їзду ухвалили рішення про створення Світового союзу українок (створений у 1937 р.), навколо якого б мали об'єднатися всі жіночі організації.

Мілена Рудницька (1892 – 1976) – українська громадська і політична діячка, дипломатка, журналістка, письменниця, одна з ідеологинь українського жіночого руху міжвоєнного періоду. Народилася у місті Зборів на Тернопільщині. Початкову освіту отримала вдома. Потім відвідувала класичну гімназію у Львові, а 1910 року вступила на філософський факультет Львівського університету, де отримала диплом учителя філософії й математики. Професійну кар'єру розпочала в Учительській семінарії у Львові, згодом викладала на вищих педагогічних курсах. Була членкою Національної ради українських жінок, працювала в центральній управі Союзу Українок. Була делегаткою сейму Польщі від Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). З 1928 по 1939 рр. була Головою Союзу Українок. За її ініціативи Союз українок ухвалив резолюцію, у якій засудив Голодомор. В цей період Мілена була обрана заступницею голови Українського громадського комітету рятунку України (УГКРУ), завданням якого було розповісти світові про масовий голод на українських землях у складі СРСР та організовувати масштабну допомогу голодуючим. Після окупації Західної України більшовиками у 1939 році Мілена Рудницька емігрувала в Західну Європу. У повоєнний період вона працювала над відновленням діяльності Союзу Українок. Була однією з засновниць Української національної ради та її представницею у Швейцарії. Мілена Рудницька впродовж усього життя

невтомно пропагувала українську національну ідею, працювала в різних жіночих рухах.

Внесок українок Наддніпрянщини у національно-визвольну боротьбу 1917–1921 років

Процес активізації політичної свідомості жінок Наддніпрянщини проявився з перших днів Української революції 1917-1921 рр. у їх долученні до всіх сфер публічного життя українського суспільства. Вони отримали можливість обіймати високі державні посади у структурах вищих органів влади та управління УЦР. Результатом цього став їх вагомий внесок в українське національне відродження, насамперед, у розбудову української державности та досвід державно-політичного управління, якого до березня 1917 р. вони не мали.

Революційні події 1917 р., що втягнули патріотично налаштоване жіноцтво України у водоверть суспільно-політичного життя, перш за все, були пов'язані з утворенням і діяльністю УЦР. Яскравим свідченням цього стала участь більш як двох десятків жінок у розбудові української державности. Так, до депутатського складу УЦР першого скликання потрапило 11 жінок, другого скликання – 9, третього – 16. Це були представниці як політичних партій, так і громадських організацій: Людмила Старицька-Черняхівська, Любов Яновська, Віра Нечаївська, Зінаїда Мірна, Марія Грушевська, Валерія О'Коннор-Вілінська, офія Русова, Олімпіада Пащенко та інші. До своїх обов'язків депутатки ставились досить відповідально й ефективно виконували покладені на них функції та завдання.

Провідна роль в згуртуванні жінок належала Українському жіночому союзові (1917 р.) – громадська організація, створена депутатками, метою якої було об'єднання українського жіноцтва під єдиним гаслом, спрямувати жіночий потенціал на будову міцної основи української державности та втілити мрію про здобуття рівних прав і виявлення творчих можливостей української жінки. Друкованим органом організації стало видання «Жіночий Вістник».

Український жіночий рух в часи Радянського Союзу

Організований жіночий рух на теренах України, по суті, припинив свою діяльність після входження України до складу Радянського Союзу під назвою Українська Радянська Соціалістична Республіка. В УРСР керування жіночим рухом повністю перебрала на себе комуністична партія. У першу чергу радянські (українські) жіночі організації провадили комуністичну агітацію серед жінок, боролися з неписьменністю, опікувалися вирішенням деяких «жіночих питань». Жіночі ради насправді не мали впливу на політику, натомість імітували залучення жінок до спільної діяльності. Центральними друкованими органами жіночих рад були журнали «Крестьянка» і «Работница», через які пропагувалася політика комуністичної партії і радянського керівництва.

Оскільки комуністичне керівництво у своїй владотворчій діяльності використовувало принцип квот, то жінки в УРСР завжди мали певну кількість місць у місцевих та центральних представницьких органах влади. Разом з тим, хоча жінки за радянської влади й могли здобути найрізноманітніші професії,

однак лише окремим з них удавалося посісти керівні посади. Економічна ситуація в Радянському Союзі була такою, що жінка мала працювати нарівні з чоловіком, адже сім'я, у якій працював лише один член родини, була не життєздатною. Радянські жінки опинилися під подвійною експлуатацією, тому що далі розмов про усупільнення та полегшення домашньої праці справа не пішла. Всезагальна зайнятість усіх жінок за відсутності спеціального дитячого харчування, садків, засобів догляду за дитиною тощо насправді ще більше ускладнило ситуацію жіноцтва. Із 1965 року 8 Березня формально стало вихідним «жіночим днем», а на практиці комуністична система перетворила його на «свято весни», яке, по суті, знівелювало його первісну суть як Міжнародного Дня боротьби за права жінок. Радянська патріархальна система, яка дала жінкам формальну свободу й дозволила їм працювати на важких роботах, ніколи не допускала їх в керівну еліту, не прагнула переконати чоловіків, що сімейні обов'язки та виховання дітей є не тільки сферою жіночих інтересів.

В українському дисидентському русі (1960-1980 р.р.) брали активну участь чимало українок: Валентина Драбата, Алла Горська, Ірина Калинець, Ліна Костенко, Оксана Мешко, Ніна Світлична та інші. Але їхню діяльність не можна ототожнювати з жіночим рухом, бо велика плеяда українських дисиденток лише в загальному контексті іноді згадувала про суто жіночі проблеми в СРСР, як то сексизм, майже повна відсутність жінок на чільних ролях у політиці і на престижних посадах, гендерно зумовлене насильство тощо.

В період 1945–1991 років жіночі організації української діаспори намагалися репрезентувати жінок усієї України. У 1948 р. вони створили [Світову федерацію українських жіночих організацій](#) з метою згуртувати українське жіноцтво по своїх організаціях, координувати їх працю, репрезентувати їх перед своїм громадянством. Через філіали в країнах постійного проживання СФУЖО продовжувала впливати на розвиток українського жіночого руху, на громадську думку про Україну в міжнародних жіночих організацій та чинити посильний тиск на комуністичну владу Радянського Союзу. Так у 1975 р. СФУЖО провела масштабну правозахисну кампанію на підтримку жінок-політв'язнів з метою добитися амністії українських жінок, репресованих радянською владою, — від маніфестації за участю представниць багатьох жіночих організацій до збору підписів на захист ув'язнених у СРСР українських дисиденток. З перших років незалежності України українські жіночі організації країни та українські жіночі організації діаспори почали співпрацювати.

Відновлення українського жіночого руху в часи незалежності

Жіночий рух в період незалежності стає невід'ємною частиною життя українського суспільства. З 1985 року починається поступове відновлення жіночого руху в Україні. Перші за часів незалежності жіночі громадські організації взяли на себе функції осередків національного державотворення і захисту національної ідентичності. Так у 1989 році в структурі щойно заснованої політичної організації Народного руху України виникає Жіноча громада. Своєю назвою вона апелювала до історичних традицій (організація «Жіноча громада» існувала в Західній Україні в 1890–1920-х роках). Того самого року у Львові поновлює свою діяльність Союз українок, а в Запоріжжі на постафганській антивоєнній хвилі перший Комітет солдатських матерів, за ініціативою якого була заснована Організація солдатських матерів України. У 1994 р. створюється

Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги. Ці та інші жіночі організації пов'язували покращення становища жінок з національним відродженням, із створенням незалежної держави та демократичного громадянського суспільства. Палітра різноманітних жіночих організацій вибухнула надзвичайною активністю, що зробило Україну помітною у світовому жіночому русі, на всіх важливих міжнародних майданчиках. Саме під впливом національно-визвольних ідей, вбачаючи головними завданнями своєї діяльності побудову незалежної України, відродження українських звичаїв і традицій формувалися жіночі організації даного періоду

Треба відмітити, що 90-х роках багато жіночих громадських організацій підхопили ідею жінки як берегині, що вказувало на відсутність цілеспрямованої соціальної позиції таких організацій, невпевненість у лідерських можливостях жінок і дівчат. Це сприяло закріпленню за жінками сфери домашнього господарства і пропаганді патріархальних сімейних цінностей. Образ Берегині став активно використовуватись не тільки в громадській діяльності, але й у засобах масової інформації, інших сферах господарювання. Саме крізь призму материнства був сформований погляд на всю державну політику незалежної України, що починала розвиватися в патріархальній парадигмі.

Соломія Павличко (1958 – 1999) – українська письменниця, літературознавиця, перекладачка, публіцистка, авторка праць із теорії літератури та історії фемінізму, докторка філологічних наук, професорка, засновниця видавництва перекладної наукової літератури «Основи». Народилася у Львові, у родині поета й перекладача Дмитра Павличка. Батьки з дитинства її вчили, що ніхто не може обмежувати свободу думки, свободу життєвого вибору. Вступила на відділення романо-германських мов Київського університету ім. Шевченка, пішла в аспірантуру, захистила кандидатську дисертацію. Працювала в Інституті літератури НАНУ, викладала у Шевченківському інституті і в Києво-Могилянській академії. Засноване нею видавництво «Основи», перше почало видавати українською європейських модерних мислителів, переклала «Коханця леді Чаттерлей», класичний еротичний роман, яким зачитувалися україномовні дев'яності. Незабаром захистила докторську дисертацію, яка стала першою літературознавчою монографією, що читалася як інтелектуальний роман. Одна з перших українських вчених вона поїхала викладати в університетах Канади і Америки. Першою в Україні вона заговорила про фемінізм та об'єднала навколо себе однодумиць: сучасних, творчих, активних. Своїм життям спростувала стереотип про повну неспроможність феміністок в особистому житті: мала доньку, була два рази у шлюбі. Вважала, що традиційні структури шлюбу роблять з жінки жертву. Сприймала партнерські стосунки між жінкою і чоловіком, в яких кожен розвиває свою особистість, кожен несе реальну відповідальність за сім'ю, нікого не роблячи заручником.

Наприкінці 90-х років в Україні з'явилися жіночі політичні партії, а саме: «Жінки України», «Всеукраїнська партія жіночих ініціатив», «Жіноча народна партія (об'єднана)», «Солідарність жінок України». Усі ці партії, як і жіночі організації мали спільну мету і завдання. Вони виступали за активізацію жінок у розбудові нової демократичної держави, виведення України з економічної кризи, ліквідацію всіх форм і проявів дискримінації жінок шляхом усвідомлення ними своїх прав, здійснення охорони материнства і дитинства.

У 1997 р. було створено Центр «Ла Страда – Україна» – громадську міжнародну правозахисну організацію, яка працює для забезпечення гендерної рівності, запобігання всім видам гендерного насильства, зокрема насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та забезпечення прав дітей, сприяючи впровадженню міжнародних стандартів прав людини в усі сфери життя суспільства та держави. Очільниця цієї організації Катерина Левченко з 2017 р. є урядовою уповноваженою з питань гендерної політики.

У 2000 р. був створений та активно діє сьогодні Український жіночий фонд – міжнародна благодійна організація, що надає фінансову, інформаційну та консультативну допомогу організаціям громадянського суспільства з України, Молдови та, донедавна, Білорусі. УЖФ є членом Міжнародної мережі жіночих фондів та Форуму благодійників України. Свою місію фонд вбачає в допомозі жіночим організаціям відігравати активну роль у процесах розбудови демократичного суспільства, яке забезпечує рівність, справедливість і реалізацію людських прав шляхом підтримки громадянського суспільства через надання фінансових можливостей.

До повномасштабного вторгнення в Україні працювало приблизно 250 жіночих організацій, які займалися адвокацією прав жінок та надавали різноманітні послуги.³

Жіночий рух в період незалежності стає невід'ємною частиною життя українського суспільства. Жіночі організації активно беруть участь в удосконаленні законодавства та правових механізмів, забезпечують поліпшення становища жінок у суспільстві, впроваджують гендерну рівність й сприяють її утвердженню. Завдяки зусиллям жіночих організацій була розроблена і ухвалена низка законів, стратегій, програм і планів дій, націлених на подолання гендерної нерівності, зокрема:

- Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.)⁴;
- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.)⁵;
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.)⁶;
- Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022—2024 роки⁷;
- Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року⁸;

³ <https://shorturl.at/qLyOu>

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15>.

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

- Концепція комунікації у сфері гендерної рівності та план заходів з її реалізації⁹;
- Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року¹⁰.
- Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022-2024 роки¹¹.

Зараз в країні триває повномасштабна війна і кожна жінка робить все можливе на тому місці, де вона є корисною: на фронті, у волонтерстві, у відбудові, у допомозі тощо. Важливо помічати цей внесок і не залишати жодну недооціненою та непоміченою. Жінка – це не «берегиня», жінка – це героїня, яка кожного дня, долаючи гендерні стереотипи доводить, що вона рівноцінна, сильна та незалежна особистість, яка бореться за майбутнє своєї держави. В нашій державі не місце сексизму, сексуальному та домашньому насильству. Ми всі разом будуємо іншу країну, в якій основними цінностями є рівність, справедливість, повага до особистості, недискримінація та інклюзивність.

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>.

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО УРОКУ

Всеукраїнський урок, присвячений відзначенню 140-річчя українського жіночого руху, дозволить актуалізувати попередні знання учнівства про внесок українських жінок різних поколінь в розбудову держави, захист її суверенітету і незалежності здобуття міжнародного авторитету і зміцнення національної єдності. Учні і учениці зможуть дізнатися та зрозуміти, як саме переживали різноманітні історичні події жінки різного віку, різних соціальних верств і регіонів, як змінювалося життя жінок різних етнічних груп під впливом історичних трансформацій і військових катаклізмів, як жінки долучалися до загального поступу людства і який слід залишили в українській і світовій історії.

Закладам загальної середньої освіти рекомендовано провести урок у таких форматах:

- зустріч з активісткою жіночого руху;
- урок-гра «Неймовірні»;
- урок-екскурсія до віртуального Музею жіночої та гендерної історії.

Зустріч з активісткою жіночого руху

З метою розуміння учнівством важливості рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, дотримання основоположних прав і свобод людини пропонуємо присвятити урок «Жіночий рух – рух до рівності» історії і сьогоденню жіночого руху в Україні.

Вчитель/вчителька після відповідної вступної частини про 140-річчя жіночого руху в Україні має запросити до слова запрошену активістку жіночого руху чи ветеранку та заохотити учнівство до спілкування, що дасть можливість проговорити існуючі проблеми гендерної нерівності і її вплив на рух України до демократичних перетворень у країні.

Бесіда учнів/учениць з активісткою жіночого руху сприятиме:

- розумінню причин виникнення жіночого руху в Україні на тлі виникнення рухів за рівні права в Європі і США;
- ознайомленню з основними досягненнями жіночого руху щодо досягнення рівних прав жінок;
- ознайомленню з визначними постатями українського жіночого руху, їхнім внеском у досягнення рівних прав жінок у різні часи історії України;
- розвитку громадянської і соціальної компетентності учнівства, пов'язану з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини.

Запропонуйте учням і ученицям сісти в коло і запросити активістку жіночого руху у це коло так, щоб усі її бачили, це створить невимушену атмосферу для

подальшого спілкування. Ця бесіда допоможе учнівству зрозуміти, чому саме питання рівності жінок таке важливе та усе ж таки потребує додаткових зусиль у її досягненні. Попросіть учнів бути відкритими, спілкуватися невимушено, адже важливо створити атмосферу зацікавленості і відкритості.

Урок-гра «Неймовірні»

Однією з найбільш результативних форм навчання є гра. Вона перетворює навчання на захопливу пригоду, де діти активно взаємодіють з матеріалом, вирішують завдання та разом долають виклики. Гра спонукає до концентрації, бо вимагає активної участі, що посилює розуміння матеріалу.

Гра-квіз «Неймовірні» – це цікаве занурення в історію українського жіноцтва. На дітей чекають несподівані факти і логічні загадки, пов'язані із внеском українських жінок в історичну і культурну спадщину держави. Більшість запитань гри зроблено таким чином, що учнівство зможе відчути себе дослідницями та дослідниками та знайти правильні відповіді, навіть не маючи попередніх знань з запропонованої тематики. Формат гри «Неймовірні» спрямований не тільки на надання нової інформації, але й на формування навичок працювати в команді, спільно вирішувати проблеми, критично мислити та швидко адаптуватися до різноманітних ситуацій. Діти, задіяні у гру, будуть вивчати інформацію не як сухі факти, а як живий, взаємозв'язаний контекст.

Гра знаходиться на платформі Kahoot! у вільному доступі. В неї можна грати як самостійно, що сприяє індивідуалізації навчання, так і проводити її в онлайн або в офлайн форматі. Також її можна використовувати як додаткове інтерактивне заняття у рамках предметних уроків та позакласних заходів. Для гри «Неймовірні» практично відсутні вікові обмеження, але рекомендується долучати до гри учнівство середніх та старших класів.

Гра має два режими: класичний та командний. Класичний режим розрахований на проведення гри, де гравці та гравчині виборюють перемогу самостійно, а в командному режимі діти можуть об'єднатися в команди та мати додатковий час на обговорення запитань. В грі передбачений показ рейтингу переможців та переможниць і включені корисні нотатки, в яких пояснюються правильні відповіді.

Вчитель/-ка може самостійно без реєстрації на платформі Kahoot! протестувати гру «Неймовірні» [ТУТ](#).

Для того, щоб мати можливість провести її для учнівства, вчительству потрібно пройти швидку реєстрацію на платформі Kahoot!, якщо там ще не створений акаунт. Після цього можна скопіювати гру собі в акаунт і мати її завжди під рукою, якщо планується використовувати гру не один раз.

З інструкцією до гри можна ознайомитись [ТУТ](#).

Урок-екскурсія до віртуального Музею жіночої та гендерної історії

Ще одна інтерактивна форма уроку – відвідування віртуального музею www.gendermuseum.com. На сайті віртуального Музею жіночої та гендерної історії створена [експозиція «Неймовірні»](#). Експозиція складається з арт-об'єктів, присвячених українським жінкам, які творили і творять історію нашої держави власними життями, але залишаються непомітними та маловідомими для історії України та світу.

До створення арт-об'єктів долучалися мисткині, які працюють у різних техніках. За своїм бажанням вони обирали ту чи іншу героїню і створювали її портрет. В експозиції представлені жінки різних епох, широко відомі і невідомі. Арт-об'єкти супроводжуються коротким описом діяльності жінок. Загалом представлено 72 авторські роботи.

В ході уроку рекомендується від короткого вступу про 140-річчя українського жіночого руху перейти до віртуальної експозиції.

Спочатку запропонувати учнівству переглянути портрети і розповісти про відомих їм жінок. Після того як будуть вичерпані історії, розподілити портрети, які залишилися, серед учнівства, і попросити прочитати інформацію про цих жінок, а потім поділитися нею з присутніми.

Під час обговорення варто звернути увагу на такі моменти:

- Жінки в Україні відігравали і відіграють значну роль у розвитку різних сфер життя.
- Жіноча історія нагадує вишивку «білим по білому»: для того щоб її розгледіти, потрібно дуже добре придивитися.
- Жіноча історія майже відсутня в підручниках, топоніміці, потрібно робити її видимою.
- Сучасний жіночий рух в Україні є потужним і базується на досягненнях попередніх поколінь жінок.

КОРИСНІ РЕСУРСИ І МАТЕРІАЛИ

[Віртуальний Музей жіночої та гендерної історії](#)

В музеї зібрано понад 4000 експонатів, які демонструють процес гендерного конструювання, показують, що гендерні питання – це проблеми не лише жінок, а й суспільства в цілому; що, незважаючи на всі позитивні зміни в суспільстві, як жінки, так і чоловіки продовжують потерпати від гендерної дискримінації; що жіночий та гендерний рух в Україні та світі – це не епізодичне явище, а закономірний і природний процес, який триває протягом багатьох років за багатовікову історію людства.

[Платформа до 140-річчя українського жіночого руху](#)

Сайт, створений до 140-річчя українського руху, на якому розміщені корисні матеріали про жіночу історію, проекти, що впроваджуються у межах відзначення 140-річчя українського жіночого руху тощо.

[Аудіоподкаст «Залаштунки українського жіночого руху»](#)

12 аудіоподкастів про зародження українського жіночого руху.

[ІІЛЕКТОРІЙ «Творчині української дійсності»](#)

Записи лекцій про відомих і невідомих українських жінок.

[«Імена українських жінок на мапі України і світу»](#)

Інтерактивна мапа, на якій розташовані імена жінок.

[Гра-квіз «Неймовірні»](#)

Гра на платформі Kahoot!, яка дає можливість ознайомитися з історією українського жіночого руху у невимушеній формі.

[Розробка «Жіноче обличчя історії України»](#) - спроба згадати імена та вшанувати пам'ять славетних українок, які присвятили життя і творчість боротьбі за розвиток самосвідомості українського жіноцтва, за його просвіту та права.

[Педагогічна гендерна скарбничка](#)

Збірка матеріалів для вчительства допоможе краще розібратися з такими питаннями: у чому полягає гендерний підхід в освіті, як проводити гендерночутливі уроки, як будувати гендерночутливу вчительську комунікацію тощо.